

סדנת כתיבה מאת ד"ר מרגלית עובדיה

פיתוח תהליכי כתיבה

הכתיבה בעיקרה היא העברה ועיבוד של "דיבור פנימי" שבין אדם ובין עצמו, של מחשבות, של רעיונות גולמיים, של תמונות פנימיות - לטקסט מפותח ומעוצב, לכיד ומקושר. שלא כבשיחה בין אדם לחברו, שבה הנמען יכול להגיב מיד, בטקסט הכתוב הנמען מנותק מן המוען במקום ובזמן ולפעמים אנונימי. לכן אי אפשר לקבל את המשוב המידי של הנמען ולהבהיר את הדרוש הבהרה לפי הצורך. הטקסט הכתוב הוא פחות אישי פחות מן הטקסט הדבור, ולכן הדבר **דורש יותר פיתוח, יותר עיצוב, יותר קישוריות.**

לימוד הכתיבה מחייב התנסות בכתיבה. הכתיבה במסגרת לימודי שפה היא בעיקרה הדמיה ותרגול של כתיבה שהלומדים עשויים להידרש לה בחייהם - בלימודיהם, בעבודתם, בנסיבות פרטיות. עם זאת רצוי לנצל במידת האפשר נסיבות אמתיות מזדמנות לצורכי כתיבה.

נהוג להבחין בין כתיבה עיונית-מדעית לכתיבה שימושית-מעשית וביניהן לבין כתיבה אישית-אקספרסיבית. הכותבים יתנסו בסוגי הכתיבה השונים – כתיבה אישית, מעשית ועיונית – ובסוגי טקסטים שונים. לכן, חשוב לעודד את הכתיבה ה"יצירתית" ברמת הפרט, ולהקצות לה זמן בכיתה.

סביבת הכתיבה חשוב לטפח מודעות להקשר הנסיבתי שבו הכתיבה נעשית, בעקבות: מה המטרה, המוען, הנמען (קהל היעד), הזמן והמקום. לכל כתיבה בכל נושא יש מטרה, ועל הכותב להיות מודע לה בכתיבתו, על פי ההקשר הנסיבתי, ובעיקר על פי המטרה, הכותב קובע את סוג הטקסט.

בבחירת **מטלות הכתיבה** חשוב לשים לב שהנושאים יהיו **מעולמים של התלמידים, ויהיה בהם כדי לעורר מחשבה ועניין ואף שאלות ערכיות.** בדרך כלל המטלה כוללת לא רק את נושא הכתיבה אלא גם את ההקשר הנסיבתי, סוג הטקסט והמטרה, וכן רמזים למבנה הטקסט, על כן נחוץ אימון בקריאה מדוקדקת של המטלה.

בנסיבות טבעיות הכתיבה נעשית בדרך כלל מתוך מניע כלשהו. לכן רצוי **להקדים לכתיבה פעילות שתיצור הנהגה (מוטיווציה) אצל הכותבים,** כגון התייחסות לאירוע אקטואלי (בבית הספר, בארץ, בעולם), חשוב לעודד קריאה של טקסט או טקסטים רלוונטיים או לקיים דיון מקדים בעל פה.

שלושה שלבים בתהליך הכתיבה

שלב התכנון: העלאת רעיונות וארגונים

כתיבה על נושא מסוים מבוססת על רעיונות שהכותב יוצר ומעלה מתוך ידיעותיו, מחשבותיו, חוויותיו והתנסויותיו הנוגעות לנושא. יש סוגי כתיבה ונושאים לכתיבה המחייבים התבססות על חומר חיצוני שהכותב אוסף.

את הרעיונות הכותב יכול להעלות בינו ובין עצמו, למשל בדרך של הצגת שאלות או בכתיבה חופשית, וגם בדיון בקבוצה.

התכנון כולל ארגון של הרעיונות במבנה מסוים או בסדר מסוים. לרשות הכותב דרכי ארגון שונות - רשימה, השוואה, סיבה ותוצאה, בעיה ופתרונות ועוד - והוא בוחר בהן לפי המטרה, לפי סוג הטקסט ולפי התוכן, וכן לפי הגיונו ותפיסתו.

שלב יצירת הטקסט ופיתוחו

ביצירת הטקסט הכותב מנסח את הרעיונות במבנה מסוים, מפתח אותם ומגבש אותם לכדי טקסט לכיד ומקושר. פיתוח הרעיונות נעשה על ידי הרחבתם ועל ידי הבהרתם באמצעים כמו הדגמות והסברים. המבנה מתממש, בין היתר, על ידי אמצעי קישור - קשרים, אזכורים, מקדמי ארגון ("תמרורים") ועוד.

בטקסט המתגבש הכותב ייתן **ביטוי לעמדותיו כלפי הנושא, לערכיו ולתפיסת עולמו, לניסיונו ולחוויותיו האישיים, וכן לסגנונו.** אלה מטביעים על הטקסט את חותמו, **קולו האישי, של הכותב, והם עשויים להתממש באמירות ישירות, בנימה (כגון ביקורתיות, הומור) ואף במבנה הטקסט.**

בעת הכתיבה על הכותב להביא בחשבון את ההקשר הנסיבתי, ולהיות ער למוסכמות הכתיבה של סוג הטקסט ברמת ההיצג וברמת התוכן והמבנה.

שלב עריכת הכתוב

- בעריכת הטקסט הכותב נעשה הקורא הביקורתי של עצמו. עליו לשקול הוספה של רעיונות, היבטים, דוגמאות, עובדות וכו', ומצד אחר עליו להשמיט מה שאינו נחוץ (למשל היגדים הסוטים ממהלך הטקסט או שיש בהם כפילות וחזרה, דוגמאות לא מתאימות או נימוקים רופפים);

- עליו לבחון את סדר הדברים ואת המבנה הלוגי ולשנות במידת הצורך; עליו לבחור בין חלופות סגנוניות באוצר המילים ובתחביר ולהחליף מילים שכתב במילים מדויקות יותר במידת הצורך.

- על הכותב להקפיד על **תקינות** הלשון - לתקן שגיאות כתיב ודקדוק ולפשט ניסוחים מסורבלים. כמו כן יקפיד הכותב על הקבילות המשלבית ועל פיסוק ראוי הן במישור הפונקציונלי הן במישור הסגנוני-רטורי.

המלצה: במציאות של הטכנולוגיה המתפתחת יש לנצל את האמצעים הטכנולוגיים שמעבדי התמלילים מעמידים לצורך העריכה והשכתוב: גזירה והדבקה, בדיקת כתיב (איות), דרכי עיצוב, מעקב אחרי שינויים, כתיבת הערות המסבירות מושגים או הפנייה למקורות.

לצד הבקרה/ המשוב של הכותב עצמו, יש חשיבות **במשוב של קורא חיצוני**. נוסף על המשוב של המנחה גם עמיתים יכולים לקרוא את הטקסט ולהגיב עליו. בדרך זו יכולים להתפתח יחסי גומלין לימודיים-חברתיים התורמים הן לכותב והן לקורא. עם זאת על הכותב לשמור על "קולו האישי" בעת השכתוב.

התהליכים שנמנו אינם חייבים להיערך בסדר קווי בזה אחר זה. בעת הכתיבה הכותב חוזר פעמים רבות לביור של פריטי מידע בחומר חיצוני או שעולים בו רעיונות אחרים וחדשים; ארגון הרעיונות עשוי להשתנות תוך כדי הכתיבה; הקריאה הביקורתית של הכותב יכולה להיעשות בכל שלב, בין שמדובר במילה יחידה, במשפט או בפסקה, ובין שמדובר בטקסט כולו.

בהוראת הכתיבה מקובלת הגישה הרואה בכתיבה תהליך מתמשך - של יצירה, ניסוח ושכתוב הכרוך ביחסי גומלין עם מנחה ועם עמיתים. לפי גישה זו כל טקסט שנכתב הוא בגדר ניסוח זמני, טיוטה – הראוי לקריאה נוספת ולשכתוב. לצד גישה זו אין להתעלם מן הצורך להגיע לטקסט מוגמר, ל"תוצר" הסופי – **סיפור**.

איך נהפוך רעיון לסיפור

כיצד הופך רעיון לסיפור הרפתקאות מסעיר?

כיצד הופכת מחשבה לפעולה המשנה סדרי עולם?

איך הופך דימוי מעורפל לעלילה עם התחלה אמצע וסוף.

איך משתמשים בעקרונות פשוטים של מבנה

איך עלילה מתפתחת לשיא ומקבלת תפנית,,,,, איך עושים את זה?

אחרי שצילנו למרחב המרתק שנקרא פיתוח "תהליכי כתיבה" והתוודענו לתהליך כיצד ניתן לכתוב עכשיו כל שנותר זה לבחור את הנושא, להגדיר אותו ולצלול לתהליך הכתיבה.

מערכת יחסים שמעניינים לכתוב עליה תהיה תמיד כזאת שיש בה דיסהרמוניה, התנגשות או קונפליקט,

בין מה שמתרחש מעל לפני השטח ובין מה שמתרחש מתחתיו **כלומר: מתח בין הגלוי לסמוי.**

אם נרתום את הכלים העומדים לרשותנו ככותבים לטובת המתח הזה,

נוכל ליצור סיפורים שבמרכזם עומדות מערכות יחסים מרתקות, ומה הם הכלים?

א. תיאורים

ב. דיאלוגים

ג. זרם תודעה.

כל אחד מהכלים האלה יכול להראות רובד אחר במערכת היחסים, והשילוב של שלושתם בסיפור יוצר מערכת יחסים רב רובדית מרתקת.

דוגמא: מערכות יחסים- איך כותבים על זה?

מאפיינים את הדמויות בכתיבה וקובעים מה הם החומרים המרכיבים את הדמות.

(מין, גיל, רקע, מצב משפחתי, ביוגרפיה, קווי אופי ועוד) עלינו לזכור שהדמות על קווי האופי הייחודיים שלה מתגלה לקורא באמצעות פעולותיה, מחשבותיה ומילותיה בכל רגע נתון.

הדמות היא בסופו של דבר סך כל פעולותיה במהלך העלילה, ואלה מונעות פעמים רבות מתוך העולם הפנימי שלה.

לעיתים הדמות תפעל כשפיה וליבה שווים, ולעיתים בדיוק ההיפך: היא תפעל בדיוק כנגד מחשבותיה ורצונותיה הכמוסים ביותר.

ככל שהניגוד בין העולם הפנימי של הדמות לפעולותיה בעולם יהיה גדול יותר, כך הדמות תהיה מעניינת יותר ומרתקת יותר עבור הקורא.

כדי להבין זאת, ניתן להתנסות בתרגיל הבא :

תרגיל כתיבה : החומרים המרכיבים את הדמות

- א. **בחרו דמות שמעניין אתכם לכתוב עליה**, זאת יכולה להיות דמות שאתם מכירים היטיב, דמות שמסקרנת אתכם או אפילו דמות שאינכם מכירים כלל ואתם בוחרים אותה מתוך תמונה.
- ב. **התבוננו בדמות במציאות או בעיני רוחכם, וצרו לה מציאות מתוך תחקיר** : מין, גיל, משלח יד, פצעים בעברה, קווי אופי מערכות יחסים, סודות, חלומות לעתיד וכו'.
- ג. **התמקדו ברגע/אירוע אחד משמעותי בחיי הדמות** . הגדירו לעצמכם את הסיטואציה (מקום, זמן התרחשות) ואת את קו האופי המאפיין ביותר שאתם רוצים להציג, ואת מצב הרוח שלה באותו רגע שבחרתם.

התחילו לכתוב כאשר אתם משתמשים בכלי הכתיבה באופן הדרגתי כדלקמן:

- ד. **תיאור פעולה פיזית**: קחו את הדמות לזמן ולמקום הספציפי שבחרתם, ותארו אותה עושה פעולה. הקפידו לתאר רק תיאור חיצוני, מראה ופעולה, כאשר האופן בו היא עושה את הפעולה ילמד אותנו משהו על אופייה ועל מצב הרוח שלה ברגע נתון. **פעולות בלבד ולא מחשבות.**
- ה. **הוסיפו מחשבות**: עכשיו אתם ובדרגה התחילו לכתוב את זרם התודעה של הדמות, **הקפידו שהמחשבות יוסיפו לנו משהו חדש לחלוטין על הדמות**. כלומר לא מחשבות שתואמות את הפעולות שלה : אם היא מבשלת שלא תחשוב על המרק, זה לא מעניין. היא יכולה לחשוב למשל על הכעס/אהבה שלה כלפי מי שהיא מבשלת עבורו, וכך ייווצר ניגוד בין הפעולה השגרתית במטבח למציאות הפנימית הסוערת (
- ו. **הוסיפו דיאלוג**: הוסיפו דמות אחרת, שלדמות שלכם יש רגש חזק אליה, וצרו דיאלוג בין שתי הדמויות. הקפידו על המילים שבהן הדמות משתמשת ותנו להן "לגלות טפח ולכסות טפחיים", כלומר המילים מביעות רק פלח מצב הרוח שלה ויחסה כלפי הדמות, אך לא את כל מחשבותיה. וכך נוצר מצב מעניין : אנו הקוראים יודעים על הדמות הרבה יותר מאשר הדמות השנייה- מה שמייצר מתח בכתיבה.
- ז. **המשיכו לכתוב את הדמות מרגע לרגע** להניע אותו בסיטואציה המורכבת שבחרתם לה בסעיף ב'.
- ח. **כתבו סיפור על רגע/ יום /אירוע משמעותי בחיי דמות** כאשר אתם משתמשים בתיאורים פיזיים, פעולות, תודעה ודיאלוג, באופן שיוצר ניגודים בתוך הדמות.

כמתמחים :

תנו כותרת לסיפור אותו תרצו לכתוב, הגדירו דמויות מקומות ורגשות שיקבלו ביטוי בסיפור שלכם תנו לדמות/ דמויות לנהל דיאלוג או מונולוג כך שהסיפור יתעורר לחיים תבלו (תבלין) את הסיפור והשתמשו בדימויים ובמטאפורות בכתיבה כדי לעורר סקרנות.